

Gymnázium, Praha 6, Arabská 14

Dějepis

ROČNÍKOVÁ PRÁCE

Židovské město v Třebíči

Vypracoval:
Vedoucí práce:

Havránek Kryštof 2.E
PhDr. Lenka Dvořáková

Květen 2020

Prohlašuji, že jsem jediným autorem této práce, všechny citace jsou řádně označené a všechna použitá literatura a další zdroje jsou v práci uvedené. Tímto dle zákona 121/2000 Sb. (tzv. Autorský zákon) ve znění pozdějších předpisů uděluji bezúplatně škole Gymnázium, Praha 6, Arabská 14 oprávnění k výkonu práva na rozmnožování díla (§ 13) a práva na sdělování díla veřejnosti (§ 18) na dobu časově neomezenou a bez omezení územního rozsahu.

V dne

Podpis autora

Poděkování

TODO

PhDr. Lenka Dvořáková

Milan Krčmář (zjistit si titul!)

Název práce: Židovské město v Třebíči

Autor: Havránek Kryštof 2.E

Abstrakt: TODO

Title: Jewish town in Třebíč

Authors: Havránek Kryštof 2.E

Abstract: TODO

Title: Jüdische Stadt in Třebíč

Autoren: Havránek Kryštof 2.E

Abstrakt: TODO

Obsah

1	Počátky města Třebíče	1
1.1	Charakteristika města Třebíče	1
1.2	Vznik kláštera	1
1.3	Tržní osady okolo kláštera	2
1.3.1	Podklášteří	2
1.3.2	Vznik Starého města	2
1.4	Založení města Třebíč	2
2	Pozdější vývoj města Třebíče	3
2.1	Bitva na moravském poli až nástup Pernštejnů	3
2.2	Vláda Pernštejnů	3
2.3	Vláda Osovců	4
2.3.1	Židovské osídlení // přesunout do sólo kapitoly, není zkontrolováno	4
2.4	Třicetiletá válka	4
2.5	Období rekatolizace	5
2.6	Spory mezi měšťany a vrchností	6
2.7	Vláda Marie Terezie	6
2.8	Vláda Josefa II.	6
2.9	Napoleonské války	7
2.10	Vývoj po napoleonských válkách	7
2.11	Židovské město // přesunout do sólo kapitoly, není zkontrolováno ani dokončeno	7
2.12	Národní obrození	8
2.13	Prusko-rakouské války	8
2.14	Další vývoj	8
3	Dějiny židovského města v Třebíči	10
4	Aktuální stav židovského města v Třebíči	11
	Závěr	12
	Seznam použité literatury	13
	Seznam obrázků	14

Úvod

TODO

1. Počátky města Třebíče

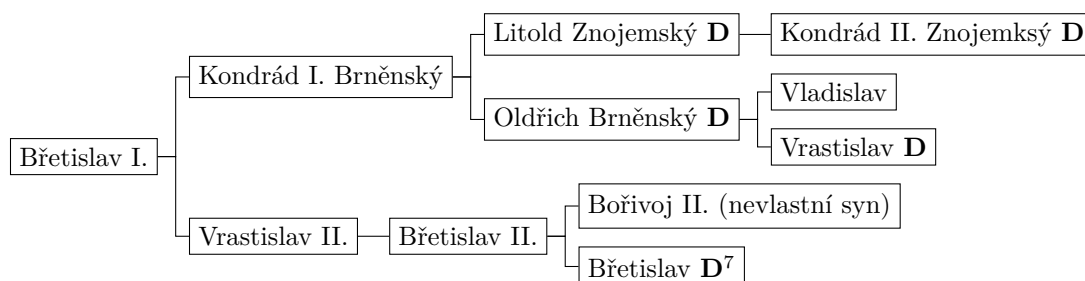
1.1 Charakteristika města Třebíče

Dnes je Třebíč nepříliš velké město v jihovýchodní části kraje Vysočina. Hrál však důležitou roli v historii okolí. O tom svědčí fakt, že má dokonce dvě památky zapsané v seznamu UNESCO, a to Třebíčskou židovskou čtvrtí a baziliku svatého Prokopa. Počátky jeho historie jsou spjaty s benediktýnským klášterem, dnešním zámekem. Je možné, že na území Třebečského lesa¹ se nacházelo i prehistorické osídlení, o tom však nemáme důkazy².

1.2 Vznik kláštera

Dějiny kláštera se začínají psát koncem 11. století. Jednalo se o dobu, kdy na českém i moravském území docházelo k řadě konfliktů mezi jednotlivými Přemyslovci a moravskými knížeti. Právě ty vedly k založení kláštera. Břetislav II. jako svého následníka jmenoval svého nevlastního syna Bořivoje II., místo brněnského knížete Oldřicha³. Kvůli této a dalším neshodám uspořádal roku 1099 král Břetislav II. tažení na brněnský hrad, což donutilo Oldřicha a jeho bratra Litolda, jenž spravoval znojemský úděl, k útěku. Po dvou letech vlády Bořivoje se však Oldřich a Litold opět vrátili na své údely, využili šance kdy se po smrti Břetislava II. Bořivoj II. musel vrátit do Prahy.

Již při cestě zpět si uvědomili, že západní hranice jejich údelu jsou příliš daleko od hradů v Brně a Znojme. Z tohoto důvodu v roce 1101 založili na území Třebečského lesa téměř na hranicích s Přibyslavickem benediktýnský klášter. Klášter měl sloužit jako předsunuté opevnění a kolonizační centrum. Již v roce 1101⁴ byl postaven kostelík sv. Benedikta, který o tři roky později vysvětil pražský biskup Heřman. Dále roku 1109⁵ vysvětil biskup olomoucký Jan II. samotný klášterní chrám Nanebevstání Panny Marie. Klášter ihned po založení dostával různá územní darování, a to jak od Oldřicha a Litolda, tak i od jejich nástupců. Samotný Litold (†1112) a Oldřich (†1113) jsou dle slov Tomáše Pěšiny⁶ pochováni v klášteře.

Obrázek 1.1: Rodokmen panovníků figurujících v rané historii kláštera, písmeno **D** značí knížata, která darovala území klášteru

Bohužel je jen málo pramenů z této doby, jako jediný zdroj o rané historii kláštera máme Třebíčský (Brněnský) opis Kosmovy Kroniky⁸. Do něho byla klášterním mnichem připsaná k roku 1115 zmínka o založení kláštera. Mnich také uvádí jaké vsi byly postupně darovány klášteru. Údaje jsou však sporné, a pravděpodobně vycházel z pozdějších zdrojů, neboť počet darovaných vsí je dle vpisku sedmdesát tři, což značně převyšuje i pozdější čísla. Ve vpisku jsou uvedeny i vsi, u kterých je pozdější připojení písemně doloženo. Existovala také klášterní kronika z roku 1201, jejímž autorem byl opat Tiburcius, ta se však ztratila.

¹ území, na kterém byla založena Třebíč

² c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 14

³ ten měl být králem dle rodové tradice Přemyslovců

⁴ c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 20

⁵ c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 20

⁶ Tomáš Pěšina z Čechorodu – biskup, dějepisec, autor díla *Mars Moravicus*

⁷ Dle opisu Kroniky Kosmovy, daruje vsi Břetislav, nejspíše se jedná o tohoto

⁸ c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 18

1.3 Tržní osady okolo kláštera

Krátce po založení kláštera se začaly v jeho okolí vytvářet tržní osady. Z nich se později zformovalo samotné město Třebíč.

1.3.1 Podklášteří

Vhodná poloha kláštera, v jeho blízkosti se nacházela řada cest, a také existence hradeb, které mohly ochránit poddané v době nepokojů, přispěly na přelomu 12. a 13. století k vzniku tržní osady. Ta se samovolně začínala formovat přímo pod klášterem na levém břehu řeky, klášterní hradby nebyly totiž dost rozsáhlé, aby celou osadu pojaly. Nově vzniklá osada Podklášteří ihned začala přitahovat kupce, ale i židy z širokého okolí, což vedlo k jejímu rychlému růstu. Za nedlouho tak začala být omezována svou polohou – skály bránily v jejím růstu a ohrožovaly ji záplavy řeky Jihlavy. Podklášteří postupně ztrácelo na svém významu jakožto tržní osada. Mnozí kupci proto odešli, zůstali zde však židé, kteří položily základ židovskému městu⁹.

1.3.2 Vznik Starého města

V 1. třetině 12. století vznikla na příkaz klášterní vrchnosti nová tržní osada, dnešní Staré město. Ta vznikla na pravém břehu řeky Jihlavy, kde bylo více prostoru pro rozvoj, než v již zastaveném Podklášteří. Osada ihned začala nabývat na významu a tvořila se okolo ní aglomerace dalších osad, můžeme zmínit ves na Polánce, či vsi Kosovice, Arklebice a Horku, jenž opat Lukáš roku 1225 vyměnil se znojenskou šlechticnou za ves Oslavany, které se nacházely dál od kláštera. Stejně jako Podklášteří byla i nová osada omezena svým umístěním, což s postupem času opět začalo brzdit vývoj na území.¹⁰ Proto ještě v 1. polovině 13. století bylo založeno dnešní Nové město.

1.4 Založení města Třebíč

Město Třebíč bylo podobně jako Staré město založeno z vůle opata, jenž si vyžádal povolení u krále Přemysla Otakara II. Z toho důvodu se také o městu Třebíč hovoříme v této době jakožto o poddanském městu náležící církevní vrchnosti. Opat dále musel vést vyšší soudy, či rozhodoval o manství¹¹. Opět se jednalo o strategický krok, města totiž disponovala různými privilegii, jako právo trhu či právo hradební, právem várečným již disponovala Staržečska¹². První písemná zmínka o městu Třebíč pochází z roku 1277, v ní opat Martin oceňuje lokátora Heřmana¹³, který město Třebíč založil.

Přestavba kláštera

Během 13. století dochází k rozsáhle přestavbě kláštera. Byly vztyčeny definitivní klášterní budovy a roku 1260 byla dokončena stavba klášterního chrámu. Společně s přestavbou budov bylo přestavěn a vylepšen i hradební systém okolo kláštera. Bohužel během Bitvy o Třebíč¹⁴ byla většina staveb zničena či poškozena. Postupem času vznikaly i další budovy patřící klášteru rozestě po celém klášterem spravovaném území.

⁹c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 22

¹⁰c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 26

¹¹nápravníci, lidé disponující svobodným lénem

¹²Jiné označení Starého města, dnes čtvrt v Třebíči

¹³c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 27

¹⁴12. květen — 9. červen 1468, součást česko-uherských válek (Druhá válka husitská)

2. Pozdější vývoj města Třebíče

V následující kapitole se zaměříme na pozdější vývoj města Třebíče. A to od bitvy na Moravském poli až po konečné vítězství českých stran nad německými během národního obrození. Třebíč se poté již vyvíjí relativně stabilně stejně jako ostatní moravská či česká města. Dění obou válek se jí až na lidské (vyhoštění židů) a finanční ztráty příliš netýká. Stejně tak vzrůst komunismu a jeho následný pád ji postihne stejně jako jiná česká města.

2.1 Bitva na moravském poli až nástup Pernštejnů

Klid v kraji neměl dlouhého trvání. Kvůli bitvě na Moravském poli (26.srpen 1278) vzrostla moc šlechty, která pořádala loupeživé výpravy s cílem zmocnit se královského majetku, ohrožena byla i samotná Třebíč. Situaci zachránil až nový král Jan Lucemburský, který sám Třebíč navštívil. Město poté dále prosperovalo a jeho význam pomalu zastínil i samotný klášter. Výrazně pozdějšímu vývoji pomohlo privilegium markraběte Karla, budoucího krále Krala IV, díky kterému město získalo pevný právní řád.¹

Je nutno zmínit že v této době hovoříme o Moravě jako o markrabství. Tím se stala díky Fridrichu I. Barabarovsovi, který na směnu v Řezně markrabství deklaroval. Uskutečnilo se tak v rámci řešení sporu mezi knížetem Bedřichem a Konrád III. Ota Znojemský, pozdější kníže Konrád II. Ota. Kdy právě Ota se stává roku 1182 prvním markrabětem. Je zajímavé, že markrabský titul vyjadřoval podřízenost českému králi, nikoliv králi Svaté říše římské.²

Do dalších problémů se dostává město po smrti markraběte Jana Jindřicha †1378, té následovaly konflikty mezi Joštem a Prokopem, kteří vzájemně soupeřili o kontrolu nad Moravou. Tyto spory vyústily až v domácí válku, která koncem 14. století vrcholí těžkou hospodářskou krizí. Situaci uklidnil až král Václav IV. roku 1413. Doba klidu však neměla dlouhého trvání, protože již o dva roky později se začal projevoval odpor proti církvi jako ohlas na kázání mistra Jana Husa.³

O samotném vývoji husitství v Třebíči nemáme žádné prameny, je však známo, že Třebíč udržovala vztahy se moravskými šlechtici, jež byli myšlenkám Jana Husa nakloněni. Během Žižkova tažení na Moravu se trebičský klášter dostal pod kontrolu husitů, z kláštera poté podnikaly výboje dál do okolí. Konečně se situace zklidnila až v roce 1435 díky bitvě u Lipan, k které došlo v předchozím roce. Během husitských válek došlo k výraznému hospodářskému úpadku, ze kterého se klášter dostával celá desetiletí. Třebíč byla po válkách věrný králi Jiřímu z Poděbrad.⁴

Již 12. května 1468 se Třebíč dostala do obležení, a o dva dny později byla Matyášovými (uherský král Matyáš Korvín) vojsky dobyta. Velká část obyvatel (okolo čtyř tisíc lidí) se však uchýlila do opevněného kláštera. 6. června se česká vojska pokusila klášter zachránit, ale bez úspěchu, 15. června se posádka v klášteře definitivně vzdala. Po celých sedm let bylo město opuštěné.⁵

2.2 Vláda Pernštejnů

S obnovou města se začalo teprve v roce 1474 přímo na troskách původní Třebíče. Celková restaurace města a klášterního velkostatku však nebyla možná kvůli obrovským dluhům, kterým klášter čelil. Nejvíce obnově napomohl Vilém z Pernštejna⁶, ten také v kraji zavedl rybníkářství a započal opravy samotného kláštera. Roku 1507 Vilém rozdělil své území mezi syny. V závěti také apeloval na nutnost oprav různých klášterů v okolí o trebičském nepadla ani zmínka. Přítomnost benediktýnů mu bránila v převedení Třebíče do svého dědičného vlastnictví. Dále se Třebíče ujímá Jan IV. z Perštejna, který pokračuje v otcově politice. Na krátkou však dobu město připadá pod vládu Jana Jetřicha⁷, který jako první světský správce razantně zasahuje do vedení města. Jan z Perštejna přiděluje městu další práva, z nichž je nejdůležitější právo mílové, které značně zlepšil ekonomické postavení města. Obnovuje také

¹c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 38

²c. d. WIHODA, M. (2010). *Morava v době knížectví 906-1197.* Lidové Noviny. ISBN 978-80-7106-563-0: 237, 241, 242

³c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 28-43

⁴c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 49-54

⁵c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 54-46

⁶bohatý rod, ve službách Jagellovců, trebičský statek byl pod jeho kontrolou

⁷Zeť Jana z Pernštejna, menší šlechtic, Třebíč byla jeho největším panstvím. Vede část české jednotky v tureckých válkách

na žádost městské rady dekret Jana Jetřicha Černožského, který omezoval konkurenceschopnost židovské populace ve městě. Po Janu (†1548) se vlády ujímá syn Vratislav. Ten již Třebíč převádí do dědičného vlastnictví.⁸

2.3 Vláda Osovců

Mezi polovinou 16. století a rokem 1613 byl Třebíč državou Osovců, poté co Burian Osovský odkoupil třebíčské panství. Vzhledem k ceně třebíčského panství se však Burian zadlužil, to se snažil vykompenzovat produkcí piva. Omezoval také různá práva ve městě jako je – právo na pronájem, ale i právo mlův. Město proto podalo stížnost na zemský soud, ta však neuspěla, Třebíč se tedy odvolala k císaři. Ferdinand I. poté 7. března 1560 obnovil platnost všech privilegií, zároveň napomenul Buriana, ten již dále nepodnikal tak razantní kroky proti městu.⁹

Roku 1568 se vlády nad městem ujal Smil Osovský z Doubravice¹⁰. Smil musel čelit dluhům svého otce, ty částečně vyřešil sňatky, ale hlavně díky razantnímu zlepšení ekonomické situace ve městě. Zlepšení však bylo na úkor poddaných, a to v podobě vyšších rent, či delších robotních povinností. Snažil se ale i postarat se o sirotky, předcházet požárům, zabezpečit učitele, podporovat také městský špitál, či dávat mírnější tresty – například za pytláčení nebyla vydlobnuta oči. Roku 1573 dále vydal Zřízení selské, které nabádalo k poslušnosti vůči úředníkům a zakazovalo sběr dříví a pastvu v panských lesích. O devět let později získalo město právo pečtit červeným voskem a hned v příštím roce bylo vydáno městské zřízení, na jehož základě bylo město zpravováno pánovými instrukcemi.

Třebíč byla počátkem 17. století opět prosperujícím městem s rozvinutou řemeslnou výrobou a jejíž správce již nebyl zadlužen. Během správy Smila Osovského také došlo k přestavbě kláštera na zámek.¹¹

Po úmrtí Smila se vlády ujímá vdova Kateřina z Valdštejna, ta se sice provdala za Karla staršího ze Žerotína, ale Třebíč si nechala pod svojí kontrolou. K městu se chovala mírně a udržovala dobré vztahy s měšťany.¹²

2.3.1 Židovské osídlení // přesunout do sólo kapitoly, není zkontrolováno

V urbářích¹³ se dočteme i o stavu židovské populaci ve městě. Urbář¹⁴ z roku 1573, tedy počátku Smilovy vlády, hovoří o dvou Židech v Stařečce a šesti v Podklášteří. Urbář z roku 1629 o jedenácti židech v podklášteří. Během 16 století ještě židé sousedily v podklášteří s běžnými měšťany. K růstu docházel až během konce 16. století a hlavně začátku 17 století, kdy začali skupovat domy měšťanů v podklášteří. Samotná ekonomická situace židovské populace byla srovnatelná se zbytkem měšťanů, najdeme i zmínky i zadluženosti některých židů. V urbářích se neobjevují ani jako věřitelé, až na jednu zmínku, či nejsou zaznamenány žádné ilegální obchody. Můžeme se domýšlet že již během 16. století existovala v Třebíči synagoga, protože počátkem 17. století vzniká synagoga s přízviskem nová.¹⁵

2.4 Třicetiletá válka

I přes nátlak ze strany krajanů zůstal Žerotín nestranný a defenestraci Čechů neschvaloval jako adekvátní. Žerotín nepodpořil ani krále Fridricha, zimního krále, v jeho úspěch totiž nevěřil, naopak samotná Třebíč zimnímu králi nabídla nocleh při jeho cestě do Brna a předala dary. O dalším předbělohorském vývoji nejsou žádné prameny. Karel starší ze Žerotína také slíbil ochranu města a 9. 12. 1620 sám císař Ferdinand II. zaručil, že císařská armáda město nepoškodí a bude ho chránit. Mezi 14.-15. prosincem 1620 tak městem císařská armáda jen prošla a zanechala zde ochrannou posádku. Roku 1621 proto Třebíč dokázala vyhovět prosbám o pomoc měst Jihlavy a Znojma, která pod ochranou císaře nebyla.¹⁶

Počátkem ledna 1622 do města přijel Marradasův jezdecký pluk císařské armády o síle pěti set jezdců, který představoval pro Třebíč značnou zátěž. Pluk se navíc nijak nehrnul do bojů a v městě

⁸c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 61–71

⁹c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 77–78

¹⁰Jeden z důležitých pramenů doby, své paměti si zapisoval do Codexu Dubraviciana

¹¹c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 78–96

¹²c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 101–102

¹³soupis pro evidenci platů a dávek

¹⁴soupis majetku a povinností měšťanů, který tvoří šlechta

¹⁵c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 89

¹⁶c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 103–106

pobyl až do října. Potenciální nebezpečí pro město představoval Gábor Bethlen poté co začal podnikat nájezdy na moravské území a pustošit místní města, Třebíč proto požádala o pomoc. Gábor však začal mírová jednání předtím, než byla Třebíč přímo ohrožena. Mezitím však dorazily dva regimenty slezského vojska o síle tří tisíc vojáků, ti v Třebíči tábořily dvacet tři dní. Roku 1626 došlo k dalšímu uherskému výboji, což vyvrcholilo opět v pobyt císařských vojsk v Třebíči.¹⁷

Další ránu městu zasadilo Obnovené zřízení zemské. Po něm již náboženskou svobodu, kterou Třebíč dříve disponovala, nemohla šlechta nijak garantovat¹⁸. Brzy po vydání emigračního patentu (9. březen 1928) se proto Žerotín rozhodl pro emigraci, konkrétně do Vratislavi¹⁹. Z Vratislavi mohl stále spravovat území, které si ponechal, a Kateřina stále byla schopna dohlížet na Třebíči. Novým držitelem Třebíče se na jaře roku 1928 stává Kateřin bratr Adam z Valdštejna, samotná Kateřina roku 1638 zemřela a o dva roky dříve zemřel Karel starší ze Žerotína. Jejich těla jsou pochována v Třebíči.²⁰

Adam však nejevil o správu města velký zájem a přenechal ji synu Rudolfovi z Valdštejna. Ten již neměl takové postavení politické jako jeho otec a ani příliš nezasahoval do náboženských poměrů ve městě. Otázky náboženství nepovažoval za příliš důležité a spíše se zajímal o otázky ekonomické, které řešil vysokými poplatky.²¹

Vývoj třicetileté války během přechodu z dánské fáze do fáze švédské příliš Třebíči neovlivnil. Až tažení na Moravu Linharta Torstensonova²² Třebíči postihlo Roku 1644 se musela podílet na vydržování a vystrojení vojsk, která bránila Olomouc. V březnu 1645 však do města přišla švédská jednotka, ta si vynutila 6500 zl. výpalného a obnovila v nekatolické bohoslužby, musela také platit poplatek švédské posádce v Jihlavě.²³

2.5 Obobí rekatolizace

Moravská šlechta pod vedením Jana Rottala²⁴ začala vydávat jedno nařízení proti nekatolíkům za druhým, stejně se choval i císař se svými patenty z roku 1651. V téže roce byla i sestavena komise s cílem provádět inspekci církevního majetku na Moravě. Stejně jako pro další moravské města tak i pro Třebíči znamenala druhá polovina 17. století období rekatolizace až do 18. století však tajné nekatolictví v městě vydrželo. Došlo také k obnovení cechů, které postupně eliminovaly konkurenci a začali brzdit vývoj v městě.²⁵

Samotné město se dostalo pod správu Adama Františka, jeho ze začátku zastupovala Zdislava ze Sezimova Ústí. O Zdislavině působení nemáme příliš písemností, víme však, že odpustila dluh kupcově rodině a vyhověla stížnosti Židů, aby nebyli vystavováni násilí nestihnou-li robotu. 30. června 1655 se vlády ujal syn Adam, ten se choval podobně jako jeho otec a otázce náboženství tak nepřikládal velkou hodnotu. Již však nebyl schopen odolávat náporu z venčí a zvláště žalobě polenského děkana Kryštofa Kazimíra Burešovského, ta byla podložena řadou důkazů obsahovala však i polopravdy, či naprosté lži, jako bylo obvinění z existence 21 sekt v Třebíči. Právě tato žaloba vyvolala na úřadech velkou reakci, což vyvrcholilo vytvořením „inkviziční komise“ zorganizované 2. prosince 1656 novoríšským proboštem Engelbertem a moravskobudějovickým Rudolfem Jindřichem ze Schaumburka. Ta působila ve městě od 3. do 9. února 1657, za přítomnosti rychtáře, faráře a i samotného žalobce.²⁶

Komise například zjistila, že v Podklášteří žilo 13 nekatolických rodin ku 7 katolickým a podobně na tom byl zbytek Třebíče. Nejvíce dominovali utrakvisté, vyskytovali se však i luteráni. Závěr komise je byl relativně jasný – Třebíč je útočištěm nekatolíků, zvláště zběhlých z Čech. Komise si také stěžovala na chování židů a obvinila také město z útlaču katolíků, proti tomu se však městská rada ihned ohradila. Děkan Burešovský a farář Slovatius navíc přidali další stížnosti vůči Třebíči – závěrečná zpráva tak pro Třebíči nebyla nikterak dobrá.²⁷

Již 8. května 1657 přichází do města protireformační komise vedená hejtmanem Tannazollem. Její prvotní snahy však byly neúčinné, celkově od listopadu 1658 do července 1659 se podařilo obrátit

¹⁷c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 106–107

¹⁸Na Moravě byla náboženská svoboda dlouho standardem, proto se jí netýkal ani Rudolfův majestát.

¹⁹Činní tak v rámci pomoci nově persekovaným, zvláště Jednotě bratrské

²⁰c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 108–110

²¹c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 109–112

²²Švédský polní maršál, velmi schopný a obratný vojevůdce.

²³c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 112–113

²⁴Moravský šlechtic z rodu Rottalů, držitel řádu zlatého rouna a jedna z významných osobností habsburské monarchie.

²⁵c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 125–126

²⁶c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 126–128

²⁷c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 128–129

na „pravou“ víru jen 109 lidí, obecně lidé neměli přílišnou motivaci, pokuty pro nekatolíky nikdo nevybíhal. Přelomem 50. a 60. let, i přes nezdárné úspěchy komise, došlo k nové vlně emigrace a 20% šlechty opustilo Třebíč.²⁸

Počátkem 60. let začalo také hrozit nebezpečí se strany Turků, kteří pořádali vpády na Moravu. Roku 1664 však porážkou Turků u svatogotthardského průsmyku ohrožení pominulo.²⁹

Po Adamově smrti (†1666) připadá město Františkovi Augustinovi. Za jeho vlády se dostává rekatolizace do nové fáze, František zároveň usiluje o zřízení kapucínského kláštera, jeho žádosti však nebylo vyhověno. Jeho správa neměla dlouhého trvání a brzy se na jeho místo dostává bratr Karel Ferdinand. Ten se, na rozdíl od jeho předchůdců, zapsal jakožto dobrotivý pán. Během jeho vlády do města přicházejí i zástupci kapucínů a rychle se začleňují do městské společnosti.³⁰

2.6 Spory mezi měšťany a vrchností

Za vlády Josefa I. docházelo k řadě sporů mezi měšťany a vrchností. Ty zakončil až reskript císaře z 15. prosince 1708. V něm císař ponechal Třebíči soudní pravomoc, zároveň však apeloval, aby se Valdštejn na jurisdikci podílel a zaručil také měšťanům právo na svobodný trh.³¹

Mezi roky 1724 až 1726 však došlo k dalším sporům mezi městem a vrchností – Janem Josefem z Valdštejna. Ty vyvrcholily v narovnání roku 1726, které posunulo město dál k emancipaci měšťanů.³²

K dalšímu sporu došlo roku 1728, kvůli termínu tělesné človenství (vyjádření závislosti na feudálově) jenž v jedné listině Jan Josef použil, tento spor měšťané prohrály a opět se objevila idea, že vztah měšťana a pána je vždy „nevolnický“. Spor se dostal před tribunál ještě jednou díky kupci Janu Bernardovi Matesovi, který odmítl přijmout „nevolnictví“, načež mu bylo odebráno právo obchodovat, což bylo v rozporu s právem na svobodný trh, vrchnost zde již byla nucena ustoupit. Po smrti Jana Josefa se stal držitelem města František Heřman Arnošt z Valdštejna, ten se výrazu nevolnictví plně zřekl a nepoužily ho ani jeho následovníci.³³ Spory se vyskytovaly i za vlády Marie Terezie.

2.7 Vláda Marie Terezie

Za vlády Marie Terezie se postupně začalo opouštět od tradiční ekonomie feudální společnosti a jít vstříc kapitalistickému fungování. V Třebíči se vývoj odehrával podobně a na důležitosti nabyli zejména tkalci, ševci a koželuži, oproti tomu upadlo pro Třebíč dlouhou dobu charakteristické soukenictví, které dostalo do problémů z důsledku nedostupnosti vlny, což mělo za následek i soudní spor. Můžeme zmínit, že obchodem se živila většina židovských obyvatel v roce 1773 to bylo 55, v roce 1799 již 92. Samotná průmyslová revoluce však přišla do Třebíče trochu opožděně.³⁴

Třebíč se stala obětí válek o děditství rakouské, kdy 10. února 1742 do města vtrhli pruští husaři a muselo jim být zaplacen 12 000 zl. výpalného a 6000 zl. navíc od židů. Dále 12. února dorazila armáda krále Bedřicha Velikého o síle 12 000 mužů, kterou město muselo ubytovat a 24. února. Devastující byly také neúrody mezi léty 1765 a 1769, dále 1771 a 1772, ty vyvrcholily až v selské povstání z roku 1775.³⁵

1. ledna 1755 přišla Třebíč o právo hrdelní. Tato změna souvisela s reformou, která omezovala počet institucí, jenž tento trest mohly vynést.³⁶

2.8 Vláda Josefa II.

První Josefův zásah byl prostřednictvím nového dekretu o soudnictví z 27. prosince 1786, podle kterého mělo být soudnictví soustředěno do kriminální soudů, jako které fungovaly magistráty krajských měst, v případě Třebíče to byla Jihlava. Také došlo k zrušení městských rad a jejich nahrazení magistráty, jejichž zástupitelé – purkmistr a rada volilo měšťanstvo prostřednictvím měšťanského

²⁸ c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 130–131

²⁹ c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 132–133

³⁰ c. d. UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222: 133–135

³¹ c. d. JANÁK, J. (1981). *Třebíč: Dějiny města II.* Blok: 28–29

³² c. d. JANÁK, J. (1981). *Třebíč: Dějiny města II.* Blok: 29–33

³³ c. d. JANÁK, J. (1981). *Třebíč: Dějiny města II.* Blok: 33–35

³⁴ c. d. JANÁK, J. (1981). *Třebíč: Dějiny města II.* Blok: 33–29

³⁵ c. d. JANÁK, J. (1981). *Třebíč: Dějiny města II.* Blok: 38

³⁶ c. d. JANÁK, J. (1981). *Třebíč: Dějiny města II.* Blok: 39

výboru, samotné kandidáty však registrovala vrchnost, což jí dávalo větší moc, než jakou mělo měšťanstvo. Spory s vrchností však neustaly ani po vytvoření magistrátu (1. volby se konaly v březnu roku 1787), vrchnost také kromě schvalování kandidátů rozhodovala o výdajích města. Docházelo také k silné germanizaci ve správě města, a tak veškerý spisy z této doby jsou v němčině.³⁷

2.9 Napoleonské války

Dne 17. srpna 1776 byl zveřejněn patent vyzývající občany k vojenské službě, samotné město dalo na válečnou snahu značný peněžní příspěvek. To i přesto, že na přelomu 18. a 19. století bylo obecní hospodářství ve velmi špatném stavu. Mezi 19. a 26. listopadem 1805 prošel městem první sbor pod vedením maršála Bernadottema, toho uvítal farář Dvořecký a nabídl Bernadottemu nocleh na zámku, ten se však spokojil s domem radního. Za nedlouho však ve městě vypukl nedostatek jídla a francouzští vojáci museli táhnout dál. Dále se ještě musela Třebíč postarat o dvě divize, které sem přišli po bitvě u Slavkova a pobývaly v Třebíči mezi 9. až 29. prosincem. Celkové výdaje dosáhly 300 000 zl., ztráta nikdy nebyla vykompenzována. Situaci navíc ještě zhoršily špatné úrody v letech 1807 a 1808.³⁸

Po uzavření příměří po bitvě u Znojma Třebíč protínala demarkační linie, což způsobilo městu další finanční ztráty o celkové hodnotě 100 000 zl. Navíc do města byly svezeny raněných obou bojujících stran, to mělo za následek tyfovou epidemii.³⁹

2.10 Vývoj po napoleonských válkách

Další devastující událostí pro Třebíč byl státní bankrot z roku 1811, ten obral malé živnostníky i o to málo co jim zbylo a navíc mezi vrchností se rychle rozšířila korupce. V Třebíči navíc byly osočeni židé, že o bankrotu věděli předem a začali si skupovat majetek. Do ohně ještě přilili neúrody v letech 1815 a 1817 a vše završila morová epidemie mezi dobytkem roku 1819, po které přestala fungovat většina řemeslné výroby ve městě.⁴⁰

Vše mělo za následek robotní vzpouru roku 1821, ta situaci nijak nezlepšila. Vzbouřenci navíc byly odvedeni na zámek kde je ztrestali holemi, městem poté začaly kolovat letáky vyzývající k ukončení trestů s hrozbou žhářství. Hrozby se stali skutečností a dne 3. května shořelo 100 domů v židovské obci a dalších 50 v Podklášteří.⁴¹

V červnu roku 1822 město opět zachvátil požár, který měl více devastující účinky než bitva o Třebíč. Během červnových požárů shořelo přes 290 domů a to včetně kostela, radnice, fary a jedné školy. Třebíč se poté opět dostala do finančních problémů, které vyřešil až syndik Gottsmann.

Třebíči však nebylo dovoleno dlouhému oddychu, v roce 1830 byla Třebíč zasažena povodní, v roce 1832 a opět v roce 1836 vypukla epidemie cholery a v roce 1847 město opět zasáhl požár.

2.11 Židovské město // přesunout do sólo kapitoly, není zkontrolováno ani dokončeno

Na přelomu 17. a 18. století byly odkoupeny zbylé křesťanské domky v Podklášteří a začal se pro něj používat termín židovské město, který předtím popisoval jen jeho část. Podklášteří fungovalo jako samostatná obec a nespádalo ani do stejné jurisdikce jako Třebíč. V čele samotného židovského města stála rada v jejímž čele byl židovský rychtář, jenž byl volen občany města.

// poznámka: strany 44 - 45, jen židovské město, více informací, zahrnu do kapitoly o samotném židovském městě.

// poznámka: strany 49 - 64, jen řemeslná výroba a soudní spory ohledně ní, něco málo o zavádění strojů, ale vcelku irelevantní k mé práci, nehledě na to že od Marie Terezie nebyla žádná změna co se týče řemeslných oborů

³⁷c. d. JANÁK, J. (1981). *Třebíč: Dějiny města II.* Blok: 36–37

³⁸c. d. JANÁK, J. (1981). *Třebíč: Dějiny města II.* Blok: 38–39

³⁹c. d. JANÁK, J. (1981). *Třebíč: Dějiny města II.* Blok: 39

⁴⁰c. d. JANÁK, J. (1981). *Třebíč: Dějiny města II.* Blok: 39–40

⁴¹c. d. JANÁK, J. (1981). *Třebíč: Dějiny města II.* Blok: 50

2.12 Národní obrození

Snaha o národní obrození se v Třebíči začala objevovat ve 20. letech 19. století. Většina obyvatel Třebíče byla česká, a případní cizinci (manželky) byly do českého prostředí rychle asimilovány, správu nad městem však držely německí úředníci a tak tempo obrození nebylo nijak valné. Prvním vlastencem jehož chování mělo nějaký dopad se stal doktor Jan Miloslav Haněl. Ten do Třebíče přišel jako mladý lékař roku 1835 z Prahy, a o devět let později založil čtenářský spolek, angažoval se také v divadelní činnosti, kterou pořádal spolu s českými studenty.^{42 43}

Samotné události roku 1848 zastihli vedení Třebíče nepřipravené, situaci stabilizovalo až vytvoření národní gardy, to ale také vedlo k rozdělení měšťanstva na stranu německou, v jejímž čele stál Ignác Glas, a na stranu českou s dr. J. M. Hanělem v čele. Zatím však národní garda pracovala společně s Němci.⁴⁴

1. českou manifestací se stalo svěcení praporu národní gardy uspořádané dne 28. května 1849, při něm se zpívaly české písně a provolávala různá hesla. Garda však neměla dlouhého trvání a již koncem roku 1849 musela z nařízení ukončit svoji činnost.⁴⁵

20. října 1860 byl vydán Říjnový diplom, ve kterém byla zaslíbena konstituční vláda, načež 21. února 1861 byla vydána samostatná ústava. Obě události měšťané přijali s nadšením, a záhy se začala angažovat v Třebíči česká národní strana a vytvořila spolek Měšťanská beseda s dr. J. M. Hanělem v čele. Jednalo se o jeden z prvních podobných národních spolků na území Moravy. Německá Třebíč jako odpověď na český spolek utvořila organizace Gesangverein, Turnverein a Schützverein (původní střelecký spolek).⁴⁶

Období 40. let se také neslo v duchu sociální nejistoty drobných výrobců, ta vyvrcholila vystoupeními namířenými hlavně proti židovské čtvrti. Během let 48-49 došlo k dočasnému zrovnoprávnění, což vedlo i k přesunu zámožných židů z židovského města na náměstí. To však mělo za následek další bouře proti židovskému obyvatelstvu, k těm došlo mezi 1. dubnem a 7. květem 1850. K dalším nepokojům došlo v roce 1860, společně úpadkem pro Třebíč charakteristického soukenictví. Město také trpělo akutním nedostatkem peněz, byly proto vydány dočasné bankovky, ty se však velmi lehce padělaly. Celá řada měšťanů se dostala do finančních problémů a byla nucena prodat své domy. To mělo za následek další proti židovské nepokoje (1863 a 1866).⁴⁷

2.13 Prusko-rakouské války

Během Prusko-rakouské války došlo k poslednímu vzrůstu soukenictví, ekonomické situaci měšťanstva to však nijak nepomohlo, zakázky z armády totiž doprovázely i rekvizice, které město přišli až na 250 000 zl. Třebíč se navíc dočkala opět nepřátelské invaze, a to 13. července, kdy do města přitáhla pruská pěchota, dělostřelectvo a jezdecko, o síle 35 000 mužů. Tato posádka v Třebíči pobyla do 16. prosince. Dále město hostilo záložní sbory a zdravotní kolony. Okupováno bylo až do uzavření příměří, poslední jednotky odešli až 8. září. Pruské jednotky do města navíc zavlekli cholery.⁴⁸

2.14 Další vývoj

20. srpna 1867 Třebíč dostala svého českého starostu – Ignáce Přerovského, zároveň radními příslušníky se stali členi Měšťanské besedy jako byl J. M. Haněl. Vznikla také Občanská záložna, která měla fungovat jakožto finanční opora českého národního hnutí. K založení Sokola však v Třebíči nedošlo.⁴⁹

Při dalších volbách roku 1870 Německá strana vůbec nekandidovala a do obecního výboru tak byly zvoleni jen čeští funkcionáři. Situace však neměla dlouhého trvání, již v roce 1871 se moravským místodržitelem stal baron Weber, který opět začal potlačovat národní snahu a rozpustil i moravský zemský sněm. Němců se zastala i většina židovského města a v dalších volbách byl jako starosta zvolen představitel německých liberálů – dr. Jan Bažant. Krátce po jeho zvolení byla definitivně ukončena

⁴²c. d. JANÁK, J. (1981). *Třebíč: Dějiny města II.* Blok: 33–35

⁴³c. d. JANÁK, J. (1981). *Třebíč: Dějiny města II.* Blok: 67–69

⁴⁴c. d. JANÁK, J. (1981). *Třebíč: Dějiny města II.* Blok: 69–70

⁴⁵c. d. JANÁK, J. (1981). *Třebíč: Dějiny města II.* Blok: 70–72

⁴⁶c. d. JANÁK, J. (1981). *Třebíč: Dějiny města II.* Blok: 76

⁴⁷c. d. JANÁK, J. (1981). *Třebíč: Dějiny města II.* Blok: 77–78

⁴⁸c. d. JANÁK, J. (1981). *Třebíč: Dějiny města II.* Blok: 78

⁴⁹c. d. JANÁK, J. (1981). *Třebíč: Dějiny města II.* Blok: 79–83

činnost záložny, a o rok později bylo zrušeno i obecní zastupitelstvo, na základě obvinění z mrhání penězi.⁵⁰

Správu nad městem dočasně poté převzala komise a ta se postarala o uspořádání voleb, ty byly zmanipulované v neprospěch České národní strany. 7. prosince 1873 bylo ustanoveno nové obecní zastupitelstvo a Česká národní strana byla v menšině, do samotné městské rady se nedostal jediný český zástupce. Příštích voleb se už čeští zástupci nezúčastnili vůbec a ve volbách v roce 1879 bylo vedení města opět z většiny německé.⁵¹

// poznámka: byly změny v židovském městě a samotní židé hodně ovlivňovaly politiku Třebíče, budu se věnovat v samostatné kapitole o městě

Ke změně došlo až u voleb z roku 1879, kdy česká strana získala naprostou většinu hlasů a Třebíč opět dostal českého starostu. Jednalo se o první město velké město na Moravě, kterému se něco podobného podařilo. Třebíč však byla opět ve finančních problémech, německá vláda zanechala dluh 107 727 zl. (celkový dluh činil 123 455 zl.). Byly zvýšeny přírážky o celých 50%, a to k nelibosti pracujících, stát zároveň začal dávat větší důraz na místní samosprávu, věc na kterou město vůbec nemělo prostředky.⁵²

Konec 19. století a začátek 20. byl zároveň doprovázen s tvorbou různých spolků a hnutí, mezi nejdůležitější patřilo dělnické, to v roce 1898 vydalo rezoluci požadující rovné volební právo, ochranu chudých, zřízení burzy práce. Městský výbor sice požadavkům nedával velkou váhu, spolky však měli i tak dopad dění ve Třebíči.⁵³

// poznámka: další kapitola se zabývá průmyslem, informace o židech, bude zpracováno v sólo kapitole. Další nese název Třebíčtí socialisté v čele dělnického hnutí západní Moravy a je čistá propaganda (více než zbytek knihy), další se zabývají kulturou a školství, bez jediné zmínky o židech

⁵⁰c. d. JANÁK, J. (1981). *Třebíč: Dějiny města II.* Blok: 82–83

⁵¹c. d. JANÁK, J. (1981). *Třebíč: Dějiny města II.* Blok: 83–90

⁵²c. d. JANÁK, J. (1981). *Třebíč: Dějiny města II.* Blok: 93–94

⁵³c. d. JANÁK, J. (1981). *Třebíč: Dějiny města II.* Blok: 97–115

3. Dějiny židovského města v Třebíči

4. Aktuální stav židovského města v Třebíči

Závěr

TODO

Seznam použité literatury

JANÁK, J. (1981). *Třebíč: Dějiny města II.* Blok.

UHLÍŘ, J., FIŠER, R. a NOVÁČKOVÁ, E. (1978). *Třebíč: Dějiny města I.* Blok. ISBN 8023918222.

WIHODA, M. (2010). *Morava v době knížectví 906-1197.* Lidové Noviny. ISBN 978-80-7106-563-0.

Seznam obrázků

1.1 Rodokmen panovníků, vlastní tvorba	1
--	---